מבט על

INSS
המכון למחקרי ביטחון לאומי
THE INSTITUTE FOR NATIONAL SECURITY STUDIES
אוניברסיטת תל אביב
TEL AVIV UNIVERSITY

כשהאיומים מתלכדים: יציבות המונרכיה הסעודית במבחן

יואל גוז'נסקי | גיליון 2214 | 8 בנובמבר 2026

ערב הסעודית ניצבת כיום בפני צירוף חריג של איומים ביטחוניים, כלכליים ומדיניים, מהחמורים שידעה. החידוש אינו בעצם קיומם של האיומים, אלא בהצטברותם ובהתרחשותם במקביל: המלחמה עם איראן ושלוחיה, ובראשם החות'ים, חושפת את מגבלות יכולתה של הממלכה להגן על שטחה ועל תשתיותיה; נפגעה יכולתה לייצא נפט באופן סדיר - צינור החמצן של כלכלתה ומקור עוצמתה; נמשכים הספקות באשר למהימנות המשענת הביטחונית האמריקאית; הפגיעה בהשקעות, בסחר ובתעופה מחריפה קשיים כלכליים שקדמו למלחמה, ובהם גירעון תקציבי גדול וקושי במימוש חזון 2030. הצטברות האיומים מעמידה במבחן, בעת ובעונה אחת, שתי הבטחות מרכזיות שעליהן נשען הסדר הפוליטי החדש - ביטחון ושגשוג. השאלה היא לפיכך באיזו מידה יוכל בית המלוכה לשמר את יציבותו כאשר מקורות החוסן שלו נתונים ללחץ בו-זמנית, ומחיר שימורם הולך ועולה.

המלחמה בין ישראל וארצות הברית לבין איראן, שהחלה בפברואר 2026, מציבה את ערב הסעודית בפני מבחן חריג. האיומים על הממלכה מגיעים ממספר כיוונים ופוגעים לא רק בביטחון אזרחיה אלא גם בתשתיות האנרגיה, בתעופה, בסחר וביכולתה למשוך השקעות. השיבושים במצר הורמוז, האיום החות'י על השיט בים האדום ובבאב אל-מנדב, התקיפות על מתקנים אסטרטגיים בשטח הממלכה והתעצמות המלחמה בתימן מחייבים את ריאד להקצות משאבים הולכים וגדלים לביטחון דווקא בתקופה שבה היא מבקשת לבצע שינוי כלכלי וחברתי עמוק.

המלחמה עם איראן לא פגשה ממלכה המצויה בשיא עוצמתה הכלכלית. עוד לפניה התמודדה ערב הסעודית עם גירעון תקציבי גדול ומתרחב, עלייה בחוב הציבורי, קשיים במימוש פרויקטים מרכזיים במסגרת חזון 2030 וצורך גובר לתעדף השקעות. האיום החות'י, שלא הוסר חרף שנות הלחימה בתימן וההשקעות האדירות בביטחון, מוסיף למגבלות אלה ממד ביטחוני מתמשך. המלחמה החריפה אפוא חולשות קיימות, מצמצמת את מרחב התמרון של ההנהגה ומעמידה במבחן את יכולתה לעמוד בהבטחותיה.

נסיבות אלה חריגות משום שהן מתרחשות לאחר שינוי יסודי במבנה השלטון הסעודי. מאז יסודה נשענה המונרכיה על מערכת איזונים בין ענפים שונים במשפחת המלוכה, מנגנוני ביטחון נפרדים, הממסד הדתי, אליטות עסקיות ומערכת רחבה של חלוקת משאבים. מערכת זו הייתה מסורבלת, אך אפשרה לפזר אחריות וסיכונים בין מוקדים שונים. מאז מינויו ליורש העצר ב-2017 בן-סלמאן החליש מוקדי כוח מתחרים, צמצם את עצמאות הממסד הדתי, הכפיף אליו חלקים נרחבים מן האליטה הכלכלית וריכז בידיו את עיקר סמכויות השלטון. התוצאה היא מערכת ריכוזית ואפקטיבית יותר מבחינת יכולתה לקבל החלטות, אך גם מערכת שבה הצלחות וכישלונות מזוהים במידה גוברת עם אדם אחד.

מכאן נובעת הבחנה חיונית בין שלושה ממדים: יציבותה של המדינה הסעודית, שרידותה של שושלת בית סעוד ויציבות שלטונו האישי של מחמד בן-סלמאן. שלושתם קשורים זה בזה, אך אינם זהים. משבר במעמדו של יורש העצר אינו מחייב את קריסת המונרכיה, כשם שכישלון מדיניות אינו מעיד בהכרח על סכנה מיידית לשלטונו. יתרה מכך, משטר יכול להישאר יציב גם כאשר הוא מתקשה לממש את יעדיו, נאלץ לצמצם את שאיפותיו או משלם מחיר כלכלי ומדיני גובר כדי לשמר את שליטתו.

הערה מתודולוגית: נפילת משטרים היא בין ההתפתחויות הפוליטיות הקשות ביותר לחיזוי. משטרים שנראים יציבים עלולים להיקלע במהירות למשבר, ואילו משטרים הניצבים בפני מלחמה, משבר כלכלי ומחאה עממית עשויים לשרוד שנים ואף להתחזק. משום כך, אין לראות באינדיקטורים המוצעים להלן כלים לחיזוי "נפילת המשטר". תפקידם בהקשר זה צנוע

יותר: לפרק את מושג ה"יציבות" לרכיביו, לזהות את מקורות החוסן, את סימני השחיקה ואת האינטראקציה בין מקורות הלחץ השונים. מכאן גם שתשובה לשאלה אינה אמורה להיות בינארית – יציבות או קריסה. בין שני התרחישים קיים טווח מצבים רחב: ירידה ביכולת המשטר לממש את יעדיו, צורך לשנות סדרי עדיפויות, שחיקה בלגיטימציה, גידול התלות בתמיכה חיצונית, מתחים בקרב האליטה או שינוי ביחסי המדינה והחברה. אלה חשובים בפני עצמם - גם אם אינם מובילים לנפילת שלטון. לפיכך, אין לראות בניתוח שלהלן ניסיון לחזות את נפילת המשטר. מטרתו לזהות את מרכזי הכובד שעליהם נשענת יציבותו, לבחון את עמידותם ולברר באילו נסיבות שחיקה בכמה מהם במקביל עלולה להפוך משבר חיצוני לאתגר פוליטי פנימי.

מרכז הכובד הראשון: השליטה באמצעי הכפייה

המלחמה חושפת פער משמעותי בין השקעותיה האדירות של ערב הסעודית בביטחון לבין יכולתה להגן על שטחה ועל מכלול נכסיה האסטרטגיים. שטחה של הממלכה, ריבוי האיומים ומגבלות מערכי ההגנה האווירית מחייבים אותה לתעדף את ההגנה על מתקנים ואזורים חיוניים. אולם יש להבחין בין יכולתם של מנגנוני הביטחון להתמודד עם איומים חיצוניים לבין יכולתם להבטיח את יציבות המשטר מבית. מבחינת שרידות המונרכיה, השאלה המכרעת אינה רק אם הצבא מצליח להגן על תשתיות המדינה, אלא אם מנגנוני הביטחון שומרים על נאמנותם להנהגה, על לכידותם ועל יכולתם להבטיח את שליטתה במדינה. מבחינה זו, ריכוז השליטה במנגנוני הביטחון בידי מחמד בן-סלמאן הוא אחד ממקורות החוסן המרכזיים של שלטונו. הדחת מחמד בן-נאיף מתפקיד יורש העצר והדחת מתעב בן-עבדאללה מראשות המשמר הלאומי ב-2017 החלישו מוקדי כוח שהיו מזוהים עם ענפים אחרים של בית המלוכה, צמצמו את עצמאותם הפוליטית של מנגנוני הביטחון, חיזקו את שליטתו של בן-סלמאן באמצעי הכפייה והקטינו את יכולתם של יריבים פוטנציאליים להסתמך על מוקדי כוח עצמאיים. לפיכך, גם אם המלחמה חושפת חולשות משמעותיות, אין להסיק מכך שנפגעה יציבותו הפוליטית של יורש העצר. הסיכון לשלטונו יגדל בעיקר אם הכישלונות הצבאיים יתורגמו למתחים בתוך מנגנוני הביטחון או לספקות בקרב מפקדיהם באשר להנהגתו. הדחות חריגות של מפקדים בכירים, מעצרים על רקע פוליטי או עימותים בין גופי ביטחון עשויים להצביע על התפתחות כזאת.

מרכז הכובד השני: בית המלוכה והאליטה השלטונית

מאז ייסוד המונרכיה התבסס השלטון על חלוקת סמכויות, תפקידים ומשאבים בין ענפים שונים במשפחת המלוכה, שאפשרה לאזן בין מוקדי כוח וליישב מחלוקות בתוך המשפחה המורחבת. אלא שבן-סלמאן צמצם את יכולתם של יריבים פוטנציאליים לאתגר את הנהגתו וחיזק את יציבות שלטונו שלו. ריכוז הכוח גם הפך את ההחלטות האסטרטגיות ואת תוצאותיהן למזוהות עמו במידה רבה יותר. המלחמה מעמידה סדר זה במבחן, אך אין להניח שכישלונות צבאיים או קשיים כלכליים יובילו בהכרח להתנגדות בתוך בית המלוכה. גם אם יתעוררו בקרב נסיכים ספקות באשר לשיקול דעתו של בן-סלמאן, הדרך מספקות אלה להתארגנות פוליטית נגדו תהיה עדיין ארוכה. ריכוז הכוח בידיו, שליטתו במנגנוני הביטחון והמחיר הגבוה הצפוי להתלות להתנגדות מצמצמים את יכולתם של יריביו לפעול. יתרה מכך, בעת מלחמה עשויים גם גורמים שאינם שבעי רצון מהנהגתו להעדיף את המשכיות השלטון על פני הסיכונים הכרוכים במאבק פנימי. לפיכך, הסכנה ליציבות שלטונו אינה נובעת מהתארכות המלחמה או מהצטברות כישלונות, אלא מהאפשרות שאלה יערערו את אמונם של גורמים מרכזיים במשפחה ביכולתו להבטיח את עתיד הממלכה, ובמקביל ייווצרו התנאים הפוליטיים והמוסדיים שיאפשרו להם לפעול נגדו. התפתחות כזאת תהיה משמעותית במיוחד אם יתרחש משבר ירושה שילווה בסדקים בנאמנות מנגנוני הביטחון. כוחה של הריכוזיות הוא גם מקור הסיכון הטמון בה: בן-סלמאן הצליח לנטרל מוקדי כוח מתחרים, אך בכך גם החליש את המנגנונים שבאמצעותם יכולה המונרכיה להתמודד אתגר להנהגתו מבלי לערער את יציבותה.

מרכז הכובד השלישי: חוזה חברתי חדש

בן-סלמאן שינה את בסיס הלגיטימציה של המלוכה. המודל הישן התבסס על שילוב של מודל רנטירי של חלוקת הכנסות הנפט וברית עם הממסד הדתי. המודל החדש נשען במידה גוברת על לאומיות סעודית, פתיחות חברתית, הזדמנויות כלכליות, תעסוקה והבטחה לעתיד טוב יותר. חזון 2030 אינו אפוא רק תוכנית כלכלית. אלא חלק מרכזי מן החוזה הפוליטי הבלתי כתוב עם הציבור הסעודי. המדינה מבטיחה לאזרחיה שגשוג, מוביליות חברתית ואיכות חיים משופרת, ובתמורה מצפה לקבלה של מערכת פוליטית ריכוזית שאינה מאפשרת השתתפות בקבלת ההחלטות. לרפורמות היו הישגים מוחשיים. השתתפות הנשים בשוק העבודה התרחבה ונפתחו בפני צעירים סעודים אפשרויות תעסוקתיות שלא היו זמינות בעבר. אולם דווקא הצלחתן של הרפורמות יצרה ציפיות חדשות: עבור הדור הצעיר, פתיחות חברתית, תעסוקה מגוונת

והזדמנויות כלכליות אינן עוד הטבה חריגה שמעניק השלטון, אלא מציאות מובנת מאליה. הציבור מצפה שהמגמה תימשך. המבחן הפוליטי אינו אפוא אם כל אחד ממיזמי הענק של חזון 2030 יושלם במתכונתו המקורית. ערב הסעודית יכולה לצמצם פרויקטים, לדחות השקעות ולשנות סדרי עדיפויות מבלי לערער את יציבות המשטר. השאלה החשובה יותר היא האם הציבור יתחיל להרגיש שהמוביליות הכלכלית והחברתית נעצרת, שהזדמנויות התעסוקה מצטמצמות ושהעתיד המובטח מתרחק. המלחמה יכולה אמנם לעודד התלכדות לאומית סביב ההנהגה, במיוחד כאשר הממלכה נתפסת בעיני הציבור כקורבן לתוקפנות חיצונית. אך אם תחושת חוסר הביטחון תימשך ותלווה בפגיעה ברמת החיים ובציפיות לשגשוג, עלול להיווצר פער בין ההבטחות של השלטון לבין יכולתו לממשן. אין בכך כדי להבטיח מחאה או התנגדות פוליטית, אך מדובר בשחיקה אפשרית באחד ממקורות הלגיטימציה המרכזיים של בן-סלמאן.

מרכז הכובד הרביעי: כלכלה וחלוקת משאבים

המלחמה מחריפה מגמות שליליות שהסתמנו עוד קודם לפריצתה. כבר לפניה התמודדה הממלכה עם גירעון תקציבי גדול, ירידה בהכנסות הנפט, עלייה בחוב הציבורי וקשיים במימון ובמימוש של פרויקטים מרכזיים במסגרת חזון 2030. המלחמה פגשה אפוא מערכת כלכלית המתקשה לממן את מכלול השאיפות שהציב בן-סלמאן. אולם, יש להבחין בין חוסן כלכלי לבין חוסן פוליטי. ערב הסעודית עדיין מחזיקה בנכסים משמעותיים, במערכת פיננסית יציבה וביכולת לגייס הון, ואינה ניצבת בפני משבר מימון מיידי. לכן השאלה החשובה ליציבות המשטר היא האם תוכל להמשיך ולממן במקביל את צורכי הביטחון הגדלים ואת החוזה החברתי החדש. במשך שנים התבססה יציבות הממלכה על יכולתה לחלק משאבים, לספק תעסוקה, להעניק סובסידיות ולפצות קבוצות שונות באוכלוסייה. ככל שהלחץ התקציבי גובר, נדרשת ההנהגה להכריע בין הוצאות ביטחון, מגה-פרויקטים, תעסוקה ציבורית והשקעות חברתיות. המשמעות היא מעבר הדרגתי מפוליטיקה של חלוקת שפע לפוליטיקה של תיעדוף, שבה העדפת קבוצה אחת עלולה לבוא על חשבון אחרת. למלחמה גם השלכות החורגות מתקציב המדינה. אחד מיעדיו המרכזיים של בן-סלמאן הוא להפוך את ערב הסעודית לכלכלה המושכת הון זר, חברות בינלאומיות, תיירים וכוח אדם איכותי. תקיפות על שדות תעופה, מתקני אנרגיה ותשתיות אסטרטגיות, לצד איומים על נתיבי השיט, מעלה את פרמיית הסיכון של הממלכה ופוגעת באמון המשקיעים, כשהפגיעה במוניטין הכלכלי עלולה להימשך גם לאחר סיום המלחמה. מכאן שהמלחמה מוסיפה הוצאות בלתי מתוכננות ובנוסף מקשה על פתרון בעיות מבניות שקדמו לה. ככל שהפער בין השאיפות לבין יכולת המימוש יגדל, כך עלולה להישחק הלגיטימציה שעליה נשען שלטונו של בן-סלמאן.

מרכז הכובד החמישי: מגבלות העוצמה הסעודית

מרכז הכובד הנתון כיום בלחץ הגדול ביותר הוא יכולתה של ההנהגה לספק ביטחון. האיום החות'י ממחיש זאת באופן מובהק. ערב הסעודית השקיעה לסירוגין מ-2009 משאבים צבאיים וכלכליים במאבק בחות'ים, אך לא הצליחה להכריעם או להסיר את האיום מכיוונם. למרות פערי העוצמה האדירים בין הצדדים, החות'ים מסוגלים לפגוע בעומק הממלכה, לשבש את פעילותן של תשתיות חיוניות ולאיים על נתיבי השיט בים האדום ובבאב אל-מנדב. התקיפות החות'יות על שדות תעופה, מתקני אנרגיה ואתרים אסטרטגיים אינן רק אתגר צבאי אלא הן פוגעות בליבת התפיסה הכלכלית והמדינית של בן-סלמאן. יורש העצר ביקש להפוך את הממלכה למרכז אזורי ובינלאומי של השקעות, תיירות, תחבורה וטכנולוגיה, אולם קשה לממש שאיפה זו כאשר שדות תעופה מושבתים, חברות זרות נדרשות להעריך מחדש את סיכוניהן ותשתיות האנרגיה נתונות לאיום מתמשך. החות'ים אינם צריכים להביס את הצבא הסעודי, די ביכולתם לשמר רמה גבוהה של אי-ודאות ביטחונית ולהעלות את עלויות הפעילות הכלכלית בממלכה. בה בעת, המלחמה מעמיקה את סימן השאלה באשר למהימנות המשענות החיצוניות של הממלכה, ובראשן ארצות הברית. לאורך שנים פיצתה הברית עם וושינגטון על חולשותיה הצבאיות של ערב הסעודית, אולם המלחמה ממחישה כי סיוע אמריקאי בהגנה, באספקת נשק ובמודיעין אינו שקול להתחייבות להכריע כל עימות שבו מעורבת הממלכה. גם ניסיונותיה של ריאד להרחיב את שיתופי הפעולה הביטחוניים עם פקיסטן, טורקיה ושותפות אחרות אינם מספקים בשלב זה תחליף ליכולות האמריקאיות.

יתר על כן, המלחמה חושפת את הפער בין עוצמתו הפוליטית של מחמד בן-סלמאן מבית לבין מגבלות השפעתו על סביבתו האסטרטגית. יורש העצר הצליח לרכז בידיו כוח חסר תקדים וטיפח דימוי של מנהיג המסוגל לעצב את המציאות האזורית, אך אינו יכול לכפות על ארצות הברית את סדר העדיפויות שלה, סין אינה מספקת חלופה ביטחונית של ממש, והאיום החות'י נמשך חרף השקעות אדירות בביטחון. באופן פרדוקסלי, דווקא מי שביקש לבסס את מעמדו באמצעות הפגנת עוצמה מוצא עצמו נאלץ לשוב פעם אחר פעם למדיניות של פייסנות והפחתת מתיחות מול איראן. אין פירוש הדבר שבן-סלמאן איבד את שליטתו מבית, אלא שמרחב הבחירה האסטרטגי שלו הצטמצם. הוא נותר חזק דיו כדי לשלוט בממלכה, אך לא חזק דיו כדי להבטיח את ביטחונה.

הערכת מצב

אין נוסחה המאפשרת לחבר חולשה צבאית, האטה כלכלית ושחיקה בלגיטימציה ולקבוע האם ומתי הם יביאו למשבר שלטוני. הניסיון ההיסטורי מלמד שמשטרים אבסולוטיים עשויים לשרוד לחצים כבדים, ולעיתים אף להתחזק בעקבותיהם. אולם, חשיבות העת הנוכחית נובעת מן האפשרות להצטברות של לחצים בכמה מרכזי כובד במקביל. תקיפות מתמשכות על תשתיות עלולות להעלות את עלויות הביטחון ואת פרמיית הסיכון של הממלכה; האטה כלכלית עלולה לחייב קיצוצים ותיעדוף; ואכזבה מהתוצאות עשויה להחליש את האמון ביכולתו של בן-סלמאן להבטיח ביטחון ושגשוג. אולם גם רצף כזה אינו מוביל בהכרח למשבר שלטוני. המעבר המסוכן ביותר יתרחש אם שחיקה כלכלית וביטחונית תתורגם לספקות פוליטיים בקרב האליטה השלטונית, ובהמשך גם למתחים במנגנוני הביטחון. במערכת שבה הציבור אינו מחזיק באמצעים להחלפת ההנהגה, סביר שהאיום על יורש העצר יצמח בראש ובראשונה מתוך מוקדי הכוח של בית המלוכה. דיווחים מאוקטובר 2026 מתארים גם את אמצעי הזהירות החריגים שנוקט מחמד בן-סלמאן, הנע בין ארמונות מבוצרים המצוידים בבונקרים ומוקף במעגל אבטחה הדוק. החשש הגובר לביטחונו האישי של יורש העצר מוסיף ממד חשוב למשבר: המלחמה אינה מאיימת רק על נכסי המדינה, אלא מחייבת את האיש המרכז בידיו את עיקר סמכויות השלטון לדאוג גם לביטחונו הפיזי. אין בכך ראיה לאיום ישיר על שלטונו, אלא המחשה לחומרת המצב.

לכן יש לבחון לא רק נתונים כלכליים וצבאיים, אלא גם את יכולתו של השלטון להסתגל: האם הוא משנה סדרי עדיפויות בלי לפגוע באופן חריף בקבוצות מרכזיות; האם הוא מצליח לשמר את נאמנות מנגנוני הביטחון; האם האליטה ממשיכה להפגין לכידות; והאם הציבור מוסיף להאמין שהקשיים הנוכחיים זמניים ושהבטחת השגשוג נותרה בת מימוש. בעת הנוכחית מנגנוני הביטחון אינם מראים סימני פיצול גלויים, אין אופוזיציה מאורגנת בעלת יכולת ממשית לאתגר את בית המלוכה, ולמדינה עדיין עומדים משאבים כלכליים משמעותיים. אולם המלחמה מייקרת את שימור היציבות ומצמצמת את מרחב התמרון של ההנהגה. ריאד נדרשת להגדיל את הוצאות הביטחון, להתמודד עם איומים מתמשכים על תשתיות ונתיבי יצוא, לשמר את אמון המשקיעים ולהמשיך לספק לציבור את פירות השינוי החברתי והכלכלי.

הסכנה ליציבות המונרכיה אינה נובעת בהכרח ממחאה עממית אלא מהאפשרות שהצטברות הכישלונות הביטחוניים והלחצים הכלכליים תערער בהדרגה את אמונם של גורמים מרכזיים באליטה ביכולתו של מחמד בן-סלמאן להבטיח את עתיד הממלכה. אין כיום ראיות לכך שתהליך כזה מתרחש, ומנגנוני השליטה שבנה יורש העצר מעניקים לשלטונו חוסן ניכר. אולם, ריכוז הכוח בידיו גם הופך אותו לכתובת המרכזית לאחריות לכישלונות ומצמצם את יכולתה של המערכת להתמודד עם משבר בהנהגתו. המלחמה אינה מעמידה בהכרח את בית סעוד בפני סכנת קריסה, אך היא חושפת את הפער בין יציבות המשטר לבין עוצמת המדינה. השאלה שנותרת פתוחה היא כמה זמן יוכל הפער הזה להתרחב מבלי שהמחיר הכלכלי והביטחוני יהפוך למחיר פוליטי.

עורכי הסדרה: ענת קורץ, רינת חרש ואלדד שביט.